

XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Gudde'nin Hadisçiliği,

Muhammet Beyler (Doktora Tezi), Konya 2008, 335 sayfa

İslâmî ilimlerin özelde ise hadis ilminin öğrenim ve öğretimine ömrünü veren dünyanın çeşitli ülkelerinde birçok muhaddis bulunmaktadır. Yakın tarihlere kadar Osmanlı'nın bir parçası olan Halep şehrinin en meşhur ulemâsından biri olan Abdülfettâh Ebû Gudde, uzun yıllar İslâmî ilimler eğitimi almış ve tedris faaliyetinde bulunarak hadis alanında araştırma yapanların vâreste kalamayacakları çalışmalara imza atmış, ilim ile ameli şahsında bütünlüştürmüş güzide bir âlimdir. 1997 yılında âhirete irtihâlinin ardından hakkında çeşitli yazılar kaleme alınmasının yanında anma törenleri düzenlenmiş, telifleri ve tahkikleri üzerine inceleme ve araştırmalarda bulunulmuş, Türkiye'de ise doktora tezi olarak ilk defa *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Gudde'nin Hadisçiliği* adıyla Muhammet Beyler tarafından çalışılmıştır. Tezde Halep şehrinin kısa tarihçesinin verilmesinin ardından XX. asırda Halep'te hadis ilmiyle ilgilenen ve hadis ilmine katkı sağlayan âlimler tespit edilerek onların kısa biyografileri ile tezin asıl amacını teşkil etmek üzere Abdülfettâh Ebû Gudde'nin hayatı, kişiliği, eserleri ve hadisçiliği işlenmiştir.

Bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmı ile birlikte Halep haritası, Halepli muhaddislerle alakalı bir tablo ve Ebû Gudde ile ilgili bir takım bilgilerin ve resimlerin yer aldığı ekler bölümünden müteşekkil olan tezin giriş kısmında yazar, İslâm coğrafyası açısından siyasî, iktisadî ve kültürel alanlarda büyük değişimlerin yaşandığı XX. yüzyılın dini ilimlerin öğretiminde de yeni usullerin benimsendiği bir döneme geçişi ifade etmesi açısından araştırılmaya değer önemli bir asır olduğu, Halep'in ise *en Osmanlı* şehir olarak değerlendirilmesi ile diğerlerinden farkının bulunduğu ve söz konusu asrın hadis çalışmalarıyla tanınan en meşhur ismi olan Ebû Gudde'nin çok yönlü kişiliğiyle ve çalışmalarıyla İslâm dünyasına tanıtılması gerektiği fikrinden hareketle söz konusu çalışmayı üstlendiğini ifade etmiştir. Tez, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında birçok kişi ile kişisel görüşmelerde bulunularak ve Ebû Gudde'ye ait ve onunla alakalı mevcut bütün çalışmalara vukûfiyet neticesinde husule getirilmiştir.

Halep şehrine genel bir bakış ile Halepli muhaddislerin ele alındığı birinci bölümde, XX. asrın başlarına kadar yaklaşık 400 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Halep şehrinde Ba's rejimi gibi baskıcı güçlerin

hâkim olması ile Ebû Gudde de dâhil bazı ilim ve fikir adamlarının hapsedilmeleri ve halkın zulüm görmesi gibi durumların şehirde ilmî hayatı olumsuz etkilediği görülmektedir. Nitekim ilmî faaliyetlere kısıtlamalar getirilmiş olup birçok ilim adamı ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. XX. asırda Halep'te 29 ilim adamının hadis ilmi ile meşgul oldukları, bunlardan yedi tanesinin muhaddis kabul edilecek düzeyde olduğu, diğer yirmi iki ilim adamının ise hadis ilmi ile irtibatlarının onları muhaddis olarak tanımlamayı mümkün kılmayacak derecede olduğu ifade edilmiştir. (s. 38) Tezin diğer bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan Abdülfettâh Ebû Gudde hariç diğer ilim adamlarının biyografileri, Halep'in ilmî hayatına katkıları ve hadis alanında yaptıkları çalışmalar birinci bölümde işlenmiştir. Bu ilim adamlarının İslâmî ilimlerin her alanında belirli ölçüde eğitim almaları yanında hadisçi kişiliği ile temayüz edenlerin Muhammed Râgıb et-Tabbâh (ö. 1370/1951) ve Abdullâh Sirâcüddîn (ö. 1422/2002) olduğu ve bu dönemde ciddi bir telif faaliyetinin görülmediği belirtilmiştir. Haklarında kısa ve öz bilgilerin verildiği mezkûr Halepli muhaddislerin genel olarak ilmî duruş ve görüşlerinden de bahsedilmesi konunun tekâmülü açısından istifadeli olabilirdi.

Ebû Gudde'nin hayatı, kişiliği ve eserlerinin anlatıldığı ikinci bölümde, Ebû Gudde'nin çocukluk çağında ticaret tecrübesini kazanması için çeşitli işlerde çalıştığı ve ilim tahsili için geç sayılabilecek 19 yaşında öğrencilik hayatına başladığının beyan edilmesi dikkatleri çekmektedir. Altı yıl Hüsreviyye Medrese'sinde eğitim gören Ebû Gudde'nin, Halep'te bazı âlimlerden özel dersler almasının ardından Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde İslâm Hukuku ve Arap Dili ve Edebiyatı Fakülteleri'nden mezun olup orada Pedagoji diploması da aldıktan sonra tekrar Halep'e dönüşü anlatılmıştır. Ebû Gudde hayatı boyunca Hindistan, Pakistan, Kuveyt Afrika, Suudi Arabistan gibi değişik bölgelerde mülâki olduğu 183 hocanın 120 kadarından dersler almış olup büyük bir kısmından da icazete sahiptir. İlmî faaliyetlerini sürdürmesinin yanında resmi olarak on bir yıl Halep'te, üç yıl Şam'da ve yirmi beş yılda Suudi Arabistan'da lise ve üniversitelerde dersler vererek çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezine de danışmanlık yapmıştır. (s. 97) Bu arada 1962 yılında Halep milletvekilliğine seçilmesi üzerine çok kısa bir süre bu görevi üstlenmiş, 1990 yılında ise kendi isteği ile emekli olmuştur. Resmi görevleri dışında geleneksel usulle verdiği özel derslerinden de bahsedilmiştir.

Ebû Gudde'nin ilmî kişiliğinin anlatıldığı bölümde ona göre, ilim ehlinin sahip olması gereken meziyetlerden (niyet, amaç, samimiyet, ciddiyet, azim, himmet vb.) bahsedilerek ilmî, bir emanet olarak görüp tarafsızlığın onun bir gereği olması ve hiçbir şeyin hatırının ilmin hatırının önüne geçmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Ebû Gudde'nin kitaplara olan düşkünlüğü, bazen ay-larca bir kitabın peşine düşmesi ve babasından kalan miras dâhil olmak üzere parasının büyük bir kısmını kitaplara yatırdığı anlatılmaktadır. Nitekim kendisinden "benim dünyadaki sevgilim, kitabımdır" şeklinde bir söz de nakledilmiştir. (s. 108) Ebû Gudde'nin vefatına sebep olan hastalığı esnasında komada yatarken bir ara bilinci açıldığında "Ne oldu kitap (*Lisânu'l-Mizân*) basıldı

mi?” diye sorması ve bunun kendisinden duyulan son söz olması (s. 111) onun ilim sevgisinin büyüklüğünü göstermektedir. İlmî çalışmalarında son derece titiz davrandığı, derinlemesine araştırmalara giriştiği, muhatabı kim olursa olsun gerektiğinde tenkit etmekten çekinmediği görülmektedir. Binaenaleyh kendisinin yayınlanmış ilk yazısının bir tenkit yazısı olması da onun tenkitçi kişiliğini göstermektedir. Ebû Gudde'nin en çok tenkit ettiği kişiler arasında İbn Hibbân, Elbânî ve Takıyyüddîn en-Nedvî'nin yer aldığı belirtilmiştir. Bunun yanında tenkitte edep ve saygı sınırlarına son derece dikkat ederek dengeli ve seviyeli bir tavır sergilediği de bilinmektedir. Ayrıca onun ilim ehli ile hocalarına olan sevgisi ve hürmeti de dikkat çeken hususlardan biridir.

Ahlâkî açılardan üstün meziyetlere sahip, ibadetlere düşkün ve takva ile amel etmeyi şîâr edinen Ebû Gudde düzenli, disiplinli, titiz, zarif ve kibar bir insan olarak tavsif edilmiştir. Hadis, fıkıh ve Arap dili alanlarında liyakat sahibi olan Ebû Gudde, akâid ve tefsir ilimleriyle de ilgilenmiştir. Kalam ilmi hakkında ise “değerine rağmen kalam ilmine herkesin ihtiyacı olmayacağı, her beldede bir kişinin bu ilimle ilgilenmesinin yeterli olacağı” şeklindeki görüşü nakledilmiştir. (s. 127) Akâid ile alakalı 2 tahkik, tefsir alanında ise bir tahkik, fıkıhta bir telif, 11 tahkik, ahlak ve terbiye ile ilgili biri telif 3 tahkik, çeşitli konularda ise biri telif, 3 tahkik çalışması bulunmakta olup tabakât ve terâcim türünde 3 müstakil eseri, eğitim ve öğretim ile ilgili 5 kitabının mevcut olduğu belirtilmiştir. Bunların yanında biri daha sonra kitap olarak yayınlanan iki tebliği ve yine çoğu daha sonra kitap olarak basılan birçok makalelerinin tespiti yapılmıştır. Yayınlanmamış veya eksik kalmış çalışmalarının yanında müşterek çalışmaları, fihrist-tertip ve numaralandırma yaptığı eserler ile başka türlü katkılarının bulunduğu çalışmalar da mevcuttur.

Ebû Gudde'nin hadisçi kimliğini oluşturan âmiller ve hadis ilmine katkıları başlıkları altında Ebû Gudde'nin hadisçiliğinin anlatıldığı üçüncü bölüm, tezin asıl temasını teşkil etmektedir. Ebû Gudde'nin kabiliyetli, zeki, çalışkan, fedakâr, dirençli, titiz ve mutedil olma gibi fitri özellikleri, onun hadisçi kimliğini oluşturan âmillerin başında yer aldığı, tedris hayatı boyunca karşılaştığı âlimlerin ve hocalarının kendisi üzerindeki etkisinin de yadsınamaz bir ehemmiyete sahip olduğu belirtilmiştir. Yazar, Ebû Gudde'nin ahlâkî yönden İsa el-Beyânûnî'den (ö. 1362/1943), fikhî açıdan Mustafa ez-Zerkâ'dan (ö. 1343/1924) etkilendiğini, hadisçi kimliğinin oluşmasında ise Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1371/1952), Muhammed Râgıb et-Tabbâh ve Abdülhayy el-Leknevî'nin (ö. 1304/1886) önemli bir rol oynadığını tespit etmiştir. (s. 183) Ayrıca söz konusu üç âlimin kısa biyografilerini vermesinin ardından Ebû Gudde ile münasebetleri ile ilmî yönden ona tesirlerinden bahsetmiştir. Ebû Gudde, Muhammed Zâhid el-Kevserî ile Mısır'da bir arkadaşının tavsiyesi üzerine tanışmış ve Mısır'da kaldığı süre boyunca tedrisinde bulunmuş sonrasında ise derin muhabbet beslediği hocası ile bağımlı hiç koparmamıştır. Ebû Gudde, Kevserî'yi “benim ilimdeki dayanağım” diye tavsif etmiş ve kendisi hakkında “ders aldığım bütün hocalarım hakkında kendi kendime: ‘Bunun gibi olabilirim’ derdim. Fakat üstat Kevserî'yi görünce: ‘Hayır, bunun gibi asla

olamam' dedim" dediği nakledilmiştir. (s. 188) İlmî açıdan Kevserî'nin vârisi olarak görülen Ebû Gudde'nin, araştırmalarındaki titizlik noktasında, tahkik usulünde, Hint alt kıtasındaki âlimlerle irtibatında, fıkhu'l-hadîse önem vermesinde ve Hanefî mezhebini savunma ve tenkitçilik gibi daha birçok konuda Kevserî'den etkilendiği de beyan edilmiştir.

Beyler, Ebû Gudde'nin ilim tedrisine başladığı Hüsreviyye medresesinde talebesi olduğu ve kendisinden özel dersler aldığı Muhammed Râgıb et-Tabbâh'ı, hadisçi kişiliğinin oluşmasında etkisi altında kaldığı ilk hocası olarak tavsif etmiştir. Vefatına kadar hocasından istifade etmeye çalışan Ebû Gudde, ilim yolculuklarına düşkünlük, istifade ettiği hocalarından icazet alma merakı, Arap dili ve edebiyatındaki mahareti ve alçak gönüllülük gibi yönlerden kendisinden etkilenmiştir. Ebû Gudde'nin hadisçi kişiliğinin oluşumunda tesiri bulunan Abdülhayy el-Leknevî ile tanışması, hocası Kevserî'nin onun eserlerini okumasını tavsiye etmesi üzerine başlamıştır. Tahkik çalışmalarına Leknevî'nin *er-Raf'u ve't-tekmîl* adlı eseriyle başlayarak sonrasında ise onun beş eserini daha tahkik etmesi söz konusu tesirin bir yansıması olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca Ebû Gudde'nin, tahkik usulünde, hadis-fıkıh ilişkisine yaklaşımında, İslâmî ilimlerin birçok alanında bilgi sahibi olması ve kaynaklara vukûfiyeti gibi yönlerden kendisinden etkilendiği ifade edilmiştir. Yazar, Ebû Gudde'nin hadisçi kimliğinin oluşmasındaki etkenlerden birinin de kendisinin son derece önem verdiği rihleleri olduğunu tespit etmiştir. Nitekim ilmî yolculuklarının ikisinin onun açısından büyük bir ehemmiyete sahip olduğu söylenmiştir. Bunlardan ilki hayatının dönüm noktası olarak tavsif ettiği; Kevserî ile karşılaşmasıyla neticelenen Mısır seyahatidir. Diğeri ise birçok yazma eserle dönerek tahkik ve neşir çalışmalarına başlamasına vesile olan Hindistan ve Pakistan'a gerçekleştirdiği ilk ziyaretidir. İlmî seyahatleri esnasında karşılaştığı ve istifade ettiği âlimlerden icazet alma gayretine giren Ebû Gudde'nin akranlarından ve hocalarından aldığı 119 icazetinin bulunduğu ifade edilmiştir. (s. 199)

Yazar, Ebû Gudde'nin hadis ilmine katkılarını öğretimi ve eserleri başlıkları altında ele almıştır. Bu güzide âlimin yaklaşık yirmi bin talebesinin bulunduğu açıklanmış ve bunlardan en meşhurları arasında Nureddîn İtr, Muhammed Avvâme, Mahmûd Mîre, Salâhuddîn el-İdlibî gibi isimlerin olduğu tespit edilmiştir. (s. 205) Hadis alanındaki telif ve tahkik türünden eserlerinin verildiği ve mahiyetleri hakkında değerlendirilmelerin bulunduğu bölümde 8 telif, 32 tahkik çalışmasına yer verilmiştir. Tahkik sahasında en çok cerh ve ta'dil konusu ile alakalı çalışmalarının bulunduğu ve eserini tahkik ettiği isimlerden de en çok Leknevî'ye ait çalışmaların muhakkiki olduğu tespit edilmiştir. Ebû Gudde'nin çalışmalarında genel olarak tetimmât bölümleri, ayrıntılı fihristler, ilaveli yeni baskılar dikkat çeken hususiyetler olarak değerlendirilmiştir.

Ebû Gudde'nin görüşleri üçüncü bölümün ikinci ana başlığı altında hadis usulü, hadis tarihi, hadis problemleri vs. gibi çeşitli konular içerisinde ele alınmıştır. Ebû Gudde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onayları anlamına gelen takrîrî

sünnetini söz ve filleriyle desteklemesiyle kavli ve fiilî sünnete dönüşeceği yönündeki çoğunluğun görüşüne muhalif olarak bu haliyle de yine takrîrî sünnet kapsamında değerlendirileceğini ifade etmiştir. Hadis usulünde yeni şart ve kaidelerin ortaya konulmasına gerek olmadığı, hadis usulü prensiplerinin kemâle yakın derecede belirlenmiş olduğu görüşünü benimsediği kaydedilmiştir. Ayrıca çağımızdaki araştırmacıların ilk dönem âlimleri gibi sağlam ve titiz çalışmalar ortaya koyamadıkları kanaatinde olduğu da serdedilmiştir. Hadis problemleri başlığı altında değerlendirilen konular hakkındaki iddialarına da bu kısımda yer verilmiştir. Sahâbenin büyük günah işlemiş olmaları veya fitne olaylarına karışmış olmalarının onların adaletini zedelediği görüşündedir. Zira günahlarından tövbe etmiş olma ihtimallerinin bulunduğu ve söz konusu olayların içtihat farklılıkları olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Hadislerin büyük bir kısmının mana ile rivayet edildiği fikrine katılmayan Ebû Gudde bunun sadece bir varsayım olduğunu ifade etmiştir. Keşfi, hadislerin tashihinde bir metot olarak görmeyerek tecrübe ve vakiaya uygunluğun ve de salt aklın hadislerin sübutunda kabul edilebilir bir yöntem olmadığını düşündüğü de yazar tarafından tespit görüşleri arasındadır.

Hadiste metin tenkidi yapılmadığı iddialarına karşılık Ebû Gudde, ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimlerinin metin tenkidi yaptıklarını belirterek hadis tenkidine metin tenkidiyle başlamanın sağlıklı bir yaklaşım olmadığını ve ilk aşamada isnadına bakılması gerektiğini vurgulayarak çok şiddetli bir nekâretin bulunması durumunda metin tenkidine başvurulacağını söylemiştir. Hadisleri anlama ve ondan hüküm çıkarmanın ayrı şeyler olduğu, bunu yapabilmek için ise mecâzı, hakikati, kinayeyi ve istiâreyle birlikte Arap dilini çok iyi bilmek gerektiği de zikredilen görüşleri arasındadır. Zayıf ve mevzû hadislerin konu edildiği bazı eserlerde kullanılan bir takım kavramların yanlış değerlendirildiği de onun dikkat çektiği hususlardan biri olarak ifade edilmiştir.

Yazar, Ebû Gudde'nin, telifâtında değindiği bazı âlimler ve eserleri hakkındaki değerlendirmelerine de yer vermiştir. Burada tefsir ve siyer kitaplarındaki hadislerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği, garibü'l-hadîs kitaplarındaki hadislerin güvenilirlik dereceleri, Buhârî ve Müslim'in eserlerinden istifade etme yöntemleri, sünenlerin bir takım özellikleri ile bazı âlimler ile eserleri hakkındaki tespitleri yer almıştır. Dikkat çekilen bu noktalar araştırmacıların söz konusu eserleri okurken göz önünde bulundurmaları gereken çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Akabinde telif ve tahkik olarak önemli gördüğü çalışma konularına temas edilmiştir. Son olarak da tezin en orijinal başlıklarından biri olan 'sonradan vazgeçtiği görüşler' kısmında önceki eserlerinde yazdığı ancak sonraki çalışmalarında açıkça faklı bir kanaate sahip olduğunu ifade ettiği fikirleri verilmiştir.

Ebû Gudde'nin "Ecdadın kurduğu binayı tamamlamak, çocukların yeniden bina yapmalarından yüz defa daha hayırlıdır" diyerek teliften çok tahkik çalışmalarına ağırlık verdiği söylenmiştir. (s. 281) Nitekim yazar, onun eserlerinde münekkî, mutedil ve muhakkik kimliğinin öne çıktığını belirtmiştir. Ayrıca hadis ilminde istılahlar, cerh-ta'dîl ve ricâl bilgisi konularına yoğunlaştığını

tespit etmiştir. (s. 291)

XX. asırda Halep şehrinde hadis ilmi ile temayüz eden İslâm ulemâsını ve muhakkik bir hadisçi, ilmiyle âmil bir âlim olarak Ebû Gudde'yi konu edinen bu çalışmada günümüze oldukça yakın bir dönem ve ulemâsı değerlendirmeye alındığı için kaynak sıkıntısının yaşandığı dikkat çekmektedir. Zira tezde matbuatın yanı sıra kişisel görüşmelerden hâsıl olan bilgiler ve değerlendirilmelere de yer verilmiş olup tez içerisinde aynı isimlere yapılan sık atıflara rastlanmaktadır. Ebû Gudde'ye ait bütün çalışmaların yazar tarafından tetkik edildiği tezde açıkça görülmekte olup buna binâen Ebû Gudde'nin özellikle hadis ilmine dair görüşleri hakkında daha fazla bilgi verilmesi ve bu büyük âlimin kendisinden önceki ilmî birikimden nasıl istifade ettiği, kendi dönemi içerisinde nasıl bir konumu haiz olup mütemayiz vasıfları gibi mevzular üzerinde ayrıntılı ve vurgulu bir şekilde durulması çalışmayı daha istifadeli kılabilirdi. Ayrıca tezin taslağı sebebiyle çalışmada yer yer tekrar eden ve dağınık bilgilere rastlanmaktadır. Mesela ikinci bölümdeki 'eserler' başlığı ile Ebû Gudde'nin hadis ilmine katkılarının anlatıldığı yerde ele alınan 'eserleri' başlıklı kısım arasında bir bütünlük sağlanabilirdi. Bunların yanında çalışmanın güncel ve güzel bir Türkçe ile kaleme alınmış olması eseri akıcı ve sürükleyici kılmış yazım hatalarının yok denecek kadar az olması da çalışmanın büyük bir titizlikle meydana getirildiğini ortaya koymakla beraber okuyucunun muhtevaya odaklanmasını kolaylaştırmıştır. Değerlendirmeye son verirken tezin, kişi ve eser çalışacak araştırmacılara örnek teşkil edecek mahiyette olduğu ifade edilmelidir. Son olarak teze konu olan Merhûm Ebû Gudde'ye Yüce Allah'tan rahmet diliyor, çok değerli bu âlimin neredeyse tüm yaşayış ve ilmî hayatını istifadeye sunan Yard. Doç. Dr. Muhammet Beyler'e şükranlarımızı sunuyoruz.

Safiye İNCEYILMAZ, Arş. Gör.,

Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, YOZGAT